

terrade (Rolduc). Het daarop volgende in een andere hand geschreven gedeelte over de rest van 1 i 52 en over 1153 is in ieder geval vóór 1160 geschreven. De laatste fragmentarische mededelingen over 1154-1157 zijn wat later toegevoegd, waarschijnlijk tegen 1180. Er is natuurlijk een heleboel te zeggen naar aanleiding van de tekst. Deze bestaat niet uit een aaneenschakeling van losse notities (zoals het allerlaatste gedeelte na 1153), maar levert een bonte variëteit aan mededelingen op die telkens in een zekere samenhang worden gebracht. Dat resulteert herhaaldelijk in een wat langer verhaal, zoals bij voorbeeld dat over de laatste levensdagen van Ailbert.

Ten onrechte van medeplichtigheid aan diefstal beschuldigd — een 'valse pelgrim' was de dader —, was Ailbert bijna aan de galg gestorven, maar gelukkig kwam het paard — tot dan toe ontembaar — met het *corpus delicti* naar de plek waar Ailbert zou zijn gehangen, waaruit bleek dat hij onschuldig was. Het is alsof er een echo klinkt van het beroemde verhaal over de pelgrim op weg naar Santiago de Compostela die, ten onrechte van diefstal beschuldigd, inderdaad was gehangen, maar dankzij de tussenkomst van Jacobus werd gered. Het is het eerste teken dat Ailberts weg naar zijn levenseinde vergezelde.

Een tweede wonder deed hem juist op tijd komen om een gastvrij kasteelheer het Laatste Sacrament toe te dienen, een verhaaltje dat doet denken aan het latere wonder van Franciscus van Assisi jegens de edelman van Celano die ook juist dankzij de heilige nog net voor zijn dood het Laatste Sacrament ontving. Tenslotte culmineert het wonderlijk einde in het sterfbed van Ailbert: hij krijgt dan in wijn veranderd water te drinken — een wonder dat hij pas na drie keer inderdaad aanvaardde —, en ontsliep letterlijk in een geur van heiligheid, een concreet geworden gemeenplaats.

Het is verleidelijk meer wetenswaardigheden aan te stippen, maar hier zij volstaan met de hoop dat velen zich aan deze aantrekkelijke verhalende bron zullen laven.

J. van Herwaarden

J. W. J. Burger, E. C. Dijkhof, ed., *De oudste stadsrekeningen van Dordrecht 1283-1287* (Apparaat voor de geschiedenis van Holland XI; S. 1.: Historische vereniging Holland, Hilversum: Verloren, 1995, xcvi + 115 blz., ISBN 90 70403 37 4).

Veertien Nederlandse steden bezitten stadsrekeningen uit de veertiende eeuw. Dordrecht heeft als enige dertiende-eeuwse rekeningen. Van de Dordtse rekeningen is nu een nieuwe editie verschenen, voorafgegaan door een inleiding, waarin onder meer uitvoerig wordt ingegaan op de codicologische aspecten (uiterlijk, schrijfhanden, ordening).

Bij de argeloze recensent rijzen dan twee vragen: waarom deze editie — de Dordtse stadsrekeningen zijn toch al uitgegeven? En waarom op deze manier — deze aanpak is toch gebruikelijk voor oorkonden, niet voor rekeningen? De eerste vraag wordt overtuigend beantwoord in de inleiding. De bestaande edities van Dozy, Van Dalen en Gijsseling zijn onvolledig en de tekst is niet foutloos getranscribeerd, staat in de verkeerde volgorde en is in één van de edities erg ontoegankelijk. Het antwoord op de tweede vraag ligt in het verlengde hiervan. De juiste volgorde van de rekeningen kan alleen maar worden vastgesteld door gedetailleerd onderzoek naar zowel uitwendige kenmerken als de inhoud. De rekeningen zijn namelijk nogal slordig overgeleverd. De 72 ongepagineerde bladen zijn voor een deel op verschillende tijdstippen en niet altijd in de goede volgorde aaneengenaaid en als rol bewaard; de rest bleef over als losse vellen. De bewerkers hebben een minutieuze analyse gemaakt en komen tot een volgorde die op enkele plaatsen afwijkt van de volgorde in de editie Gijsseling. Dat betekent dat enkele

bladen in een ander boekjaar thuishoren dan tot dusverre werd aangenomen. De onderzoeksresultaten werpen en passant ook een nieuw licht op het bestuur van de stad (de instelling van het burgemeestersambt in mei 1285), de administratieve praktijken (het ontstaan van de boekhouding) en monetaire zaken. Zo wordt bewezen dat er onder Floris V een muntrevaluatie is geweest en wordt de theorie uit de nog niet gepubliceerde studie van Grolle over een vaste verhouding tussen de Engelse penning en de Hollandse munt onderbouwd.

De editie zelf is sober. Er is gebruik gemaakt van de kritisch-normaliserende methode en de annotatie is beperkt gebleven. Verklaringen van woorden zijn opgenomen in de index. Slechts twee schoonheidsfoutjes bij de interne verwijzingen (op pagina 3 en 4, het gevolg van discrepantie tussen de kopij en het gedrukte resultaat) ontsieren deze voorbeeldige editie. Het is verheugend dat deze unieke Noordnederlandse stadsrekeningen eindelijk zijn uitgegeven op een wijze die past bij hun belang.

J. A. M. Y. Bos-Rops

A. M. Koldewij, A. Willemsen, ed., *Heilig en profaan. Laatmiddeleeuwse insignes in cultuurhistorischperspectief* (Amsterdam: Van Soeren & co, 1995, 104 blz., f28,-, ISBN 906881 040 5).

Deze goed verzorgde lezingenbundel over laatmiddeleeuwse insignes zal voor de meeste mensen een nieuwe wereld openen. Insignes zijn meestal uit lood en tin gemaakte hangers, die men op de kleding speldde of wellicht minder opvallend onder de kleding droeg. De afgebeelde onderwerpen waren zeer gevarieerd. Er waren pelgrimstekens met heiligen of wonderlijke gebeurtenissen, maar ook insignes met huisraad of seksuele symbolen, als de fallus. Het blijkt dat er de laatste decennia in ons land enorm veel van deze 'prullaria', zoals A. M. Koldewij ze noemt, gevonden zijn. Een aanzienlijk deel daarvan is terecht gekomen in de verzameling van H. J. E. van Beuningen. In 1993 verscheen onder dezelfde hoofdtitel als de hier besproken bundel een boek (ondertitel: *1000 Laatmiddeleeuwse insignes uit de collectie H. J. E. van Beuningen*) dat op zijn beurt weer de aanleiding vormde tot een studiedag in 1994 waarvan de lezingen gebundeld zijn in het onderhavige boek.

Voor historici vormen deze draagtekens, die bijna alle dateren uit de veertiende en vijftiende eeuw, een rijk reservoir aan cultuurhistorische informatie over de Late Middeleeuwen. Het blijkt evenwel een hele opgave de insignes goed te duiden en de schriftelijke bronnen of afbeeldingen die hierbij een hulp kunnen vormen, blijken schaars. In dit boek vindt men lang niet altijd sluitende verklaringen maar eerder handvatten voor verdere studie. Het onderzoek staat nog in de kinderschoenen en in de bundel wordt een ieder die nieuw materiaal aan zou kunnen leveren van harte opgeroepen dat te doen. Kwamen in het boek van 1993 vooral de religieuze insignes aan bod, in dit boek heeft men het voornamelijk over de profane, waarbij men zich vooral met de intrigerende erotische afbeeldingen bezighoudt.

In de inleiding van Van Beuningen, 'Terugblik — en hoe verder?' (9-12), wordt onder andere de Stichting middeleeuwse religieuze en profane insignes voorgesteld. Daarna geeft A. M. Koldewij, 'Laatmiddeleeuwse insignes. Verzamelgeschiedenis en stand van onderzoek, cultuurhistorische aspecten' (13-25), een verkenning van het onderzoeksterrein, een overzicht van de bestaande collecties en een uitleg van het cultuurhistorisch belang van de draagtekens. Een voorbeeld van dit belang is het feit dat vele seksuele insignes in een traditie te plaats zijn die terugvoert tot onder andere Romeinse fallusamuletten. Er is verder echter bitter weinig bekend over de profane draagtekens; de religieuze zijn al langer onderwerp van studie. Het